

STRUISVOGEL OF ZIENER??

De toekomst van de universiteit is een kriegelig onderwerp. Crisisbewustzijn aangaande het voortbestaan van de universiteit bestaat in ons land nauwelijks, maar wel leven veel klachten over onvoldoende overheidsbijdragen. In Duitsland verschenen daarentegen recent werken met titels als: Ist die Uni noch zu retten? In de Verenigde Staten bloeien de grote universiteiten als nooit tevoren. Kortom, een gevarieerd beeld. Daar waar overdreven juridificering heeft plaats gevonden zoals in Duitsland, ontstaan bij noodzakelijke omvangrijke verandering langdurige knelpunten en zeer hoge transactiekosten. Daar waar universiteiten zich blijven gedragen als van de overheid afhankelijke taakorganisaties, terwijl diezelfde overheid niet bereid is tot vergroting van haar bijdrage, ontstaan eveneens problemen. In ons land frustrereert de overheid een voorspoedige ontwikkeling door te blijven vasthouden aan uniforme formats en prijsstelling van initiële opleidingen, zodat geen variëteit op die punten kan ontstaan. Maar anderzijds is hier behoorlijk gedecentraliseerd en ont-regeld, zodat de Duitse knelpunten hier niet voorkomen.

Het toegenomen belang van kennis als productiefactor heeft zich slechts voor een deel vertaald in groei van de universiteit. Andere vormen van hoger onderwijs zijn in ons land sterker gegroeid dan de universiteit zelf. Het hoger beroepsonderwijs heeft een hoge vlucht genomen. Op de markt voor postinitieel onderwijs opereren vooral private en semi-publieke aanbieders.

Wetenschappelijk onderzoek is gespreid over veel publieke instellingen en vindt ook in grote ondernemingen en niche spelers in consultancy e.d. plaats.

Er bestaat mijns inziens geen reden te veronderstellen dat de trend van toenemende betekenis van kennis op afzienbare termijn een breukvlak zal vertonen. De voortzetting van die trend aanvaarden we daarom als een gegeven. Evenmin is het gewaagd te voorspellen, dat verdere expansie van funderend wetenschappelijk onderzoek uit publieke kassen zal worden bekostigd, terwijl toegepast onderzoek en wetenschappelijk onderwijs steeds meer langs de wegen van vraagoriëntatie en gedeeltelijke zelffinanciering zullen expanderen.

Persoonlijke vorming in het onderwijs.

In het Nederlandse wetenschappelijk onderwijs is de hoofdstroom nimmer gericht geweest op persoonlijkheidsontwikkeling zoals die in het Engelse College centraal staat. Hier vond die plaats naast de universiteit, in corpora, andere verenigingen en disputen. Uitzondering vormde het vroegere Nijenrode, en recent heeft het University College in Utrecht deels daarop ingezet. Het is niet onmogelijk dat hierin verandering komt. Voorzover de vraag vanuit het bedrijfsleven goed is gearticuleerd, lijkt de nadruk op de behoefte aan adequate persoonlijke ontwikkeling bestendig. Uiteraard zou een dergelijke ontwikkeling aanzienlijke consequenties voor opzet en schaal van het onderwijs hebben: persoonlijke vorming vergt kleinschaligheid. Uiteraard zou ook hier differentiatie mogelijk zijn: sommige varianten van opleidingen zouden kunnen concentreren op cognitieve aspecten en andere op persoonlijkheidsontwikkeling. Daarbij hoort onvermijdelijk ook prijsdifferentiatie.

Het is ook zeer wel mogelijk dat de duur van de universitaire opleiding gemiddeld korter dan thans zal worden omdat regelmatig bijvoeding plaats vindt via postinitieel onderwijs.

Mogelijk maken van vraag.

Ontwikkelingen in de richting van maatwerk en differentiatie kunnen aanzienlijke schade oplopen door conservatief overheidsbeleid. Omdat men de overstap naar vraagoriëntatie niet durft te maken blijft de overheid interventies te weeg brengen in de richting van stagnerende standaardisatie, prijsuniformiteit en aanbodgerichtheid. Een dergelijke schadelijke overheid zal een aantal bestuurders van universiteiten aan haar zijde vinden omdat die willen blijven genieten van de collectieve monopoliepositie die de universiteiten als wettelijk kartel thans innemen. Behoud van een dergelijke positie in een vraag georiënteerd stelsel zou onmogelijk zijn omdat de vraag zich ook zou kunnen uitstrekken tot andere onderwijsinstellingen die kwalitatief niet onderdoen voor onze universiteiten.

Interactieve kennisontwikkeling.

Wie de onderwijsruimten van onze universiteiten bezoekt – tenminste die voor eerste faseopleidingen ontwaart veelal nog een overheadprojector met beduimd bovenblad en wat krijtjes, als je tenminste snel na een bevoorrading binnenkomt. Allerlei innovaties, zoals interactieve omgang met kennisbronnen via internet of zelfs powerpointpresentaties, zijn in den brede nog niet doorgedrongen. Het hoorcollege is nog steeds een dominante onderwijsvorm, hoewel de relatieve nutteloosheid ervan al geruime tijd is aangetoond. Slechts weinigen is het immers gegeven een gehoor duurzaam te boeien met woorden alleen. Wie zich eenmaal de mogelijke voordelen van intensief gebruik van van informatie- en communicatietechnologie in het universitaire onderwijs heeft gerealiseerd, zal geen twijfel meer koesteren over de voordelen van gebruik. Wie bedenkt hoe een internetgeneratie opgroeit, die een andere denkwijze en sterk afwijkend leergedrag heeft, zal de urgentie van snelle verandering van het onderwijs pas goed beseffen.

Een paar toekomstbeelden:

- voor gestandaardiseerde kennisoverdracht zal op wereldschaal krachtige software worden ontwikkeld, die internationaal afzet zal vinden; een schoolvoorbeeld is statistiek;
- deze software is ingebed in rijke, interactieve leeromgevingen;
- de marginale kosten van gebruik zijn zeer laag, waardoor middelen vrijkomen die aangewend kunnen worden voor ontwikkeling van persoonlijkheid en professionele vaardigheden, hetgeen aansluit bij de hiervoor aangestipte verlangens;
- kosteloze mondiale communicatie maakt het mogelijk dat studenten intercontinentaal informatie uitwisselen met virtuele leermeesters in hun specialismen.

Dit zijn echter pas eerste-orde-verschijnselen. Verderop in het traject zal de structuur van de curricula aanzienlijke wijzigingen ondergaan. Toenemende consumentensoevereiniteit zal ervoor zorgen dat de gefixeerde structuur van onderwijsprogramma's geleidelijk verdwijnt. Vormingsidealen zullen een op individuele behoeften toegespitste uitwerking krijgen. Regelmatige assessments worden in het initiële onderwijs de gewoonste zaak van de wereld. In een wereld vol expertsystemen zal het onderwijs minder gericht zijn op kennisaccumulatie. Het menselijk brein zal minder belast zijn met gebrekkige

geheugenfuncties en meer ontwikkeld in de richting van creatieve potenties.

Nog verderop, na de tweede-orde-effecten, is te verwachten, dat de gedaanten van menselijke organisaties, inclusief school en universiteit, innerlijk en uiterlijk aanzienlijke veranderingen zullen ondergaan. Werkelijke dominantie van netwerken zal betekenen dat centralisme en hiërarchie aanzienlijk verzwakt raken. Wij weten nog niet goed hoe die ontwikkeling in te bedden is in bredere evolutie. Wel is zeker vereist, dat we onze veerkracht, reactiesnelheid en gevoeligheid voor wat komen gaat moeten vergroten zodat we op tijd kunnen zijn.

Onze universiteiten zijn nog niet klaar voor deze taak. Zo goed als ze zijn toegerust voor onderzoek, zo armetierig is vaak de intellectuele toerusting van onderwijs. Op tal van punten is het middelbaar beroepsonderwijs didactisch geavanceerder bezig dan het wetenschappelijk onderwijs. We zijn te ver doorgeschoten in een aandachtsmonopolie voor onderzoek. Het volstaat niet om zo nu en dan een begenadigd docent een prijsje te geven. Veel universiteiten zijn nu gelukkig gezamenlijk bezig zich toe te rusten met krachtige ontwikkelkernen voor ict-geconcentreerd onderwijs. De afzonderlijke universiteiten zijn daarvoor te klein. Krachtige consortia zijn gevormd en zullen nodig blijven. Het ontwikkelingstempo van ict is zo hoog, dat het eigenlijk al bijna te laat is.

Aandacht voor de locus.

Op tal van manieren ontstaan vanuit het voorafgaande beelden van glocalisering: wat internationaal of zelfs op mondiale schaal kan, zal geleidelijk gebeuren. Daarnaast groeit de aandacht voor het intieme, dat contact op een locus vereist. Uiteraard is het schaduwbeeld, dat globalisering doorschiet en het persoonlijk blijvend verwaarloosd raakt. Glocalisering zal wellicht ook dominant zijn als vorm van internationalisering. Wie ooit het gemis aan hechting aan iets lokaals heeft waargenomen in supranationale organisaties, weet hoe nodig de locus, ook in professioneel functioneren, blijft. Uiteraard is een beslissende factor hoe internationaal de arbeidsmarkt zal worden. De komst van veel nieuwe EU leden belooft hieraan een boeiende bijdrage te leveren.

Funderend onderzoek of innovatieprogramma's?

Het funderende onderzoek, tenslotte, zal zonder twijfel voornamelijk binnen de (semi) publieke sector gefinancierd blijven. Maar het is voor mij niet zeker, dat het ook voornamelijk aan of onder gezag van universiteiten zal blijven plaats vinden. Onder de noemer van kenniseconomie, innovatienoodzaak, en wat al niet, zien wij de bemoeienis van de staat, of nog beter het staatsapparaat, aanzienlijk toenemen. De toekenning van grote fondsen aan onderzoekprogramma's direct vanuit de regering, en niet via een van de daarvoor opgerichte organisaties, is daarvan slechts een voorbeeld. Ministers koketteren met hun aandacht voor innovatie. Dat zou wel eens een langdurige mode kunnen worden. Wellicht zullen die ministers hun begeerte ook willen uitstrekken tot eigen onderzoekinstellingen, zoals in het recente verleden ook het geval was in domeinen als water, luchtvaart, en justitie. Uitholling van universitair onderzoek is dan onvermijdelijk. Het zou aanbeveling verdienen dat universiteiten zich hiertegen eens een beetje gaan wapenen.

Een waarlijk nachtmerrie-achtig scenario ontrolt zich op grond van de gedachte dat wellicht de angst voor terrorisme zo universeel wordt, dat de geheimhouding rond onderzoek zeer aanzienlijk toeneemt. Daarmee wordt de universiteit gezien haar natuurlijke relatieve openheid een minder geschikte plek voor zulk onderzoek.

Licht verwart men de wens met de gedachte. Gebruik van scenario's die niet in staat stellen tot schattingen van de waarschijnlijkheid van afzonderlijke alternatieve ontwikkelingen vergt dat de betrokken organisatie zich afvraagt of het mogelijk is rationele voorbereidingen te treffen voor elke van de geschetste mogelijke toekomsten. Dikwijls is dat te moeilijk, en gokken we dus maar op een bepaald scenario. Daarmee aanvaarden we dan risico's die we het liefst onder de tafel duwen. Struisvogelpolitiek is voor de universiteit niets nieuws.